

PALEOLITICUL DIN PEȘTERA GURA CHEII-RÎȘNOV ȘI UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND CRONOLOGIA LOCUIRILOR PALEOLITICE DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de ALEXANDRU PĂUNESCU

Printre relativ numeroasele așezări paleolitice și mezolitice depistate prin săpături sau prin cercetări de suprafață în sud-estul Transilvaniei, de o deosebită importanță pentru cunoașterea evoluției comunităților de vânători și culegători din această zonă, începînd cu paleoliticul mijlociu se numără și cele cîteva peșteri descoperite în ultimele patru decenii. Dintre acestea, un loc aparte, atît prin succesiunea locuirilor, cît și prin materialul arheologic și faunistic recoltat, îl ocupă mica peșteră Gura Cheii cunoscută și sub denumirea de peștera din Cheile Rîșnoavei sau de Oedweg-Höhle (= Peștera Drumului Pustiu).

Situată la circa 8 km est-sud-est de orașul Rîșnov (jud. Brașov), această peșteră săpată în calcarele Jurasicului superior (kimmeridjian-tithonic)¹ se află pe versantul drept al pîrîului Cheia la circa 0,200 km în amonte de intrarea în pitoreștile Chei ale Rîșnoavei. Se găsește la o altitudine absolută de 750 m și la una relativă de circa 5 m (față de firul văii Cheia). Dimensiunile sale sînt modeste : lungimea maximă nu depășește 14 m, iar lățimea variază între 2,80 m (fundul peșterii) și 3,75 m (intrarea, care este orientată spre sud-sud-vest, deci favorabilă căldurii și luminii solare). Numărul ei de cod este 1230/7².

Semnalată încă din 1925 de către Franz Podek³, peștera Gura Cheii a fost parțial săpată de către Alfred Prox în anii 1934—1935⁴. Secțiunile sale au fost adîncite pînă la aprox. 0,75 m și 1 m (în zona de la intrare). Deși acestea au atins în unele porțiuni chiar limita superioară a stratului musterman II, precum și nivelurile aurignacian și gra-

¹ E. Jekelius, *Anuarul Institutului Geologic al României*, 19, București, 1938, p. 379 și urm.

² Cristian Goran, *Catalogul sistematic al peșterilor din România, 1981*, București, 1982, p. 48 ; după autor, peștera din Cheile Rîșnoavei face parte din Bazinul Ghimbășel-Masivul Postăvarul.

³ Franz Podek, *Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museums*, 1, Brașov, 1925, p. 45. Autorul semnalează două peșteri : Peștera de la Pîrîu (Ödweg am Bache') situată pe malul drept al pîrîului, lungă de 10 m și foarte puternic luminată (este vorba de Peștera Gura Cheii) și „Peștera de la Ödweg” aflată sus în stîncă, foarte greu accesibilă și necercetată. Nu putem preciza dacă peștera la care ne referim a fost cunoscută de E. A. Bielz. Din descrierile făcute de aceasta, se pare că este vorba de alte peșteri din apropierea Rîșnovului (cf. E. A. Bielz, *Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathen-Vereins*, 4, 1884, Sibiu, 1884, p. 20—22).

⁴ Alfred Prox, *Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, 4, 1940, 1—4, Brașov, 1940, p. 92—94 ; idem, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941, p. 16—24, 28, 68, 78,

vetian, totuși A. Prox nu menționează decît materiale ceramice aparținînd neo-eneoliticului și epocii bronzului ⁵.

După aproape 25 de ani C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și Ion Pop reiau cercetările în această peșteră, cu care prilej trasează un șanț longitudinal cu o suprafață de 24 m² (SI) ce a fost adîncită pînă la patul de stîncă ⁶.

În perioada 1983—1985, autorul prezentării de față continuă cercetările, săpînd încă o suprafață de circa 13 m² (SII) ⁷ (fig. 1).

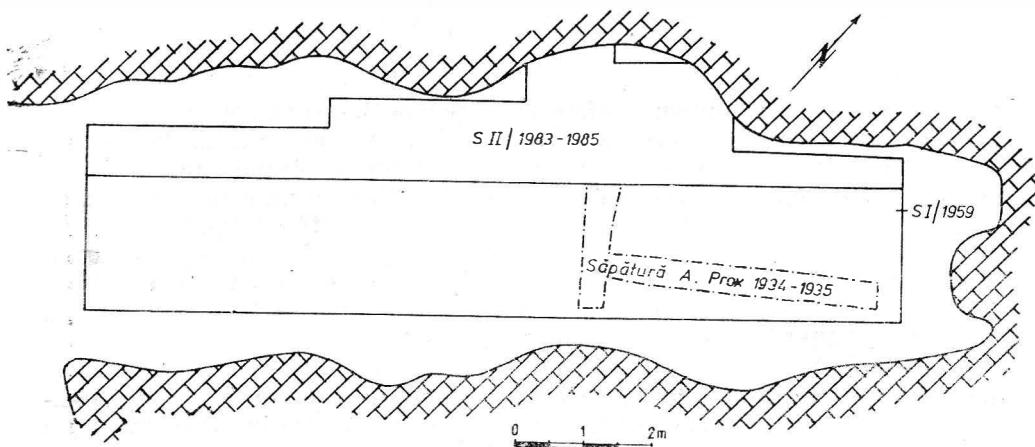

Fig. 1. Planul peșterii Gura Cheii — Rîșnov.

Din punct de vedere stratigrafic s-au putut distinge în profilul perețelui de nord-vest al șanțului longitudinal (SI) următoarea succesiune de depuneri (de jos în sus) (fig. 2) :

1. Sol roșcat aprins lutos cu pietre mici și mijlocii, iar la bază cu pietre mari, gros de 0,05—0,37 m ;
2. Sol negricios-brun nisipos cu pietricele mărunte, gros de 0,03—0,08 m (apare sub formă de lentilă) ;
3. Sol roșcat deschis luto-nisipos cu multe pietre mici și mijlocii, gros de 0,05—0,12 m ;
4. Sol roșcat mai deschis luto-nisipos, cu rare pietricele mărunte, gros de 0,05—0,07 m (apare sub formă de lentilă) ;
5. Sol negricios-brun luto-nisipos cu multe pietre mici și mijlocii, iar la bază cu pietre mai mari, gros de 0,12—0,55 m ;
6. Sol roșcat închis luto-nisipos cu pietricele și pietre mai mari, gros de 0,07—0,75 m ;

⁵ În colecția de materiale descoperită de A. Prox și aflată la Muzeul județean Brașov s-au identificat patru piese de silex, din care două (lamă macrolitică neretușată și o așchie mijlocie cu retuș fine) atribuite de noi, tipologic, aurignacianului, iar alte două (un străpungător tipic și o lamă cu treunchiere dreaptă retușată) gravetianului. Menționăm totodată că în pămîntul de asvirlitură al săpăturii lui A. Prox s-au mai găsit și alte cîteva piese de silex microlitice.

⁶ C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și Ion Pop, *Materiale*, 8, 1962, p. 113—118.

⁷ Este vorba de suprafața cuprinsă între perețele de vest-nord-vest al secțiunii din 1959 și perețele de stîncă al peșterii, săpată pînă la patul de calcar (SII). Scopul acestor investigații a fost atît pentru verificări stratigrafice cît și de a obține probe de cărbuni, oase și sol în vederea analizelor, îndeosebi, de radiocarbon.

7. Sol roșcat mai deschis nisipo-lutos cu pietre mai mari și rare pietricele, gros de 0,37—1 m ;
8. Sol roșcat mai închis luto-nisipos fin, fără pietre, gros de 0,05—0,10 m ;
9. Sol roșcat-negricios-cenușiu luto-nisipos cu vetre de foc, gros de 0,10—0,20 m.

Prelevarea unor probe de sol din sedimentul gros de circa 2,10 m au permis lui Marin Cărciumaru și Vasile Glăvan realizarea unor analize polinice și granulometrice⁸. Vom prezenta mai jos rezultatele granulometrice (sub formă de tabel) publicate de autorii citați.

DATE FIZICO-CHIMICE

Adâncimea în cm	Frațiuni granulometrice %							Textura	Culoarea		Humus CX 1,72 %	CO ₃ Ca %
	Argilă < 0,002 mm	Praf fin 0,002—0,02 mm	Nisip fin 0,02—0,2 mm	Nisip grosier 0,2—2 mm	Argilă fină < 0,001 mm	Argilă fizică 0,01 mm	0,05—0,01 mm		în stare uscată	în stare umedă		
0—30	22,3	10,3	48,3	19,1	20,1	27,9	44,2	luto-nisipos	10YR 7/4	10YR 6/8	12,05	52,50
30—70	19,7	9,5	45,4	25,4	14,3	23,6	25,2	nisipo-lutos	10YR 7/4	10YR 5/6	0,60	1,61
70—90	18,8	15,5	44,7	21,0	15,7	27,3	30,1	luto-nisipos	10YR 6/3	10YR 5/3	0,81	2,88
90—140	24,7	11,6	44,9	18,8	22,0	31,8	17,7	luto-nisipos	10YR 5/2	10YR 4/3	3,20	8,39
140—170	21,0	8,8	44,1	26,1	19,8	25,7	18,9	nisipos	10YR 6/4	10YR 5/4	1,52	7,40
170—180	33,6	15,9	35,3	15,2	28,5	43,0	11,7	lutos	10YR 5/3	10YR 4/4	3,27	17,02

Pe baza datelor expuse în acest tabel Vasile Glăvan și M. Cărciumaru ajung la următoarea concluzie : „Predomină în general fracțiunile groiere (nisip fin și grosier), iar materialul scheletic colțuros realizează valori mari (până la 50%) în partea superioară. Deși aparent materialul pare a fi omogen din punct de vedere granulometric, se remarcă totuși o diferențiere texturală și o stratificație pe verticală a acestuia și unele proprietăți fizico-chimice distincte”⁹.

⁸ Marin Cărciumaru și Vasile Glăvan, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 9—15. Se menționează că au fost date culorile după *Munsell Soil color*, U.S.A., 1971 (cf. și M. Cărciumaru, *Mediul geografic în pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București, 1980, p. 100—107.

⁹ M. Cărciumaru și V. Glăvan, *op. cit.*, p. 10—12. Din punct de vedere sedimentologic autorii ajung la următoarele considerații : la baza sedimentului așternut peste patul de calcar (între 2,10—1,70 m) s-a depus un material (43 % argilă fizică < 0,01 mm) cu un conținut mare de argilă și humus și relativ bogat în nisip fin și grosier. Sedimentul următor (între 1,70—1,40 m)

Din punct de vedere arheologic s-au identificat, de jos în sus, următoarele niveluri de locuire :

Nivelul I—musterian, foarte subțire, gros de numai 0,05—0,10 m, este sărac în material și se află în depunerea 2. Acest nivel zace pe o depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,05—0,37 m care la rându-i se așterne direct pe patul de stîncă. Menționăm că nivelul I musterian este suprapus de o altă depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,07—0,20 m ;

Stratul II — musterian, gros de 0,20—0,60 m este situat în depunerea 5 și cuprinde două niveluri de vetre : vatra II a (la bază), groasă de circa 0,13 m și vatra II b (la limita superioară a stratului) groasă de aproximativ 0,10 m ;

Nivelul III — aurignacian, gros de 0,15—0,20 m, se află în partea superioară a depunerii 6 ; între stratul II musterian și nivelul III aurignacian există o depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,15—0,55 m.

Nivelul IV — gravetian, gros de 0,20—0,35 m, este situat spre limita superioară a depunerii 7 ; între acest nivel și cel aurignacian există o depunere, sterilă arheologic, groasă de 0,15—0,62 m.

Stratul V — postpaleolitic, gros de 0,20—0,30 m, cuprinde mai multe niveluri de vetre de foc, precum și fragmente ceramice, obiecte de os și de piatră șlefuită aparținînd culturii Schneckenberg. De asemenea, s-au mai găsit fragmente ceramice și chiar monede datînd din feudalismul tîrziu. Este de reținut faptul că stratul V postpaleolitic suprapune direct nivelul IV — gravetian.

Nivelul I musterian. Așa cum s-a arătat, acest nivel reprezintă o locuire foarte săracă. S-au descoperit, îndeosebi, în pătratele 2—3 ale șanțului longitudinal (SI), doar șapte obiecte litice, precum și cîteva bucăți mărunte de cărbune și puține resturi osoase de urs de peșteră. Materialul litic constă din piese de mărime mijlocie. Ca tipuri se disting :

- a) două așchii simple cu talonul neted (una din cuarțit alburiu și alta din silex vinețiu închis) ;
- b) lamă simplă de silex cu talonul spart ;
- c) așchie de cuarțit non Levallois cu retușe la extremitatea distală avînd talonul spart ;
- d) așchie de cuarțit non Levallois (de miez), în stare fragmentară, cu retușe fin denticulate ;
- e) spărtură și bulgăre fragmentar, ambele din cuarțit.

Stratul II musterian. Prin grosimea depunerii ca și prin relativ bogatele resturi faunistice și mai puțin a obiectelor litice, această locuire, cu cele două resturi de vetre de foc, despre care am amintit, reprezintă, credem, o importanță deosebită în privința cunoașterii etapelor finale ale musterianului din zona la care ne referim.

constă dintr-un material mai grosier în care predomină fracțiunile nisipoase, iar conținutul de material scheletic și particulele de material eolian cu diametrul de 0,05 — 0,01 mm este destul de ridicat ; se remarcă scăderea cantității de humus. Sedimentul cuprins între 1,40—0,90 m se caracterizează printr-o creștere a aportului de nisip fin și grosier și printr-o menținere destul de ridicată a conținutului de argilă și a fracțiunilor cuprinse între 0,05 — 0,01 mm. În sedimentul cuprins între 0,90—0,70 m se observă o creștere semnificativă a nisipului grosier și o creștere maximă a particulelor de 0,05 — 0,01 mm. Se relevă, de asemenea, o scădere bruscă a fracțiunii argiloase și o altă scădere a conținutului de humus.

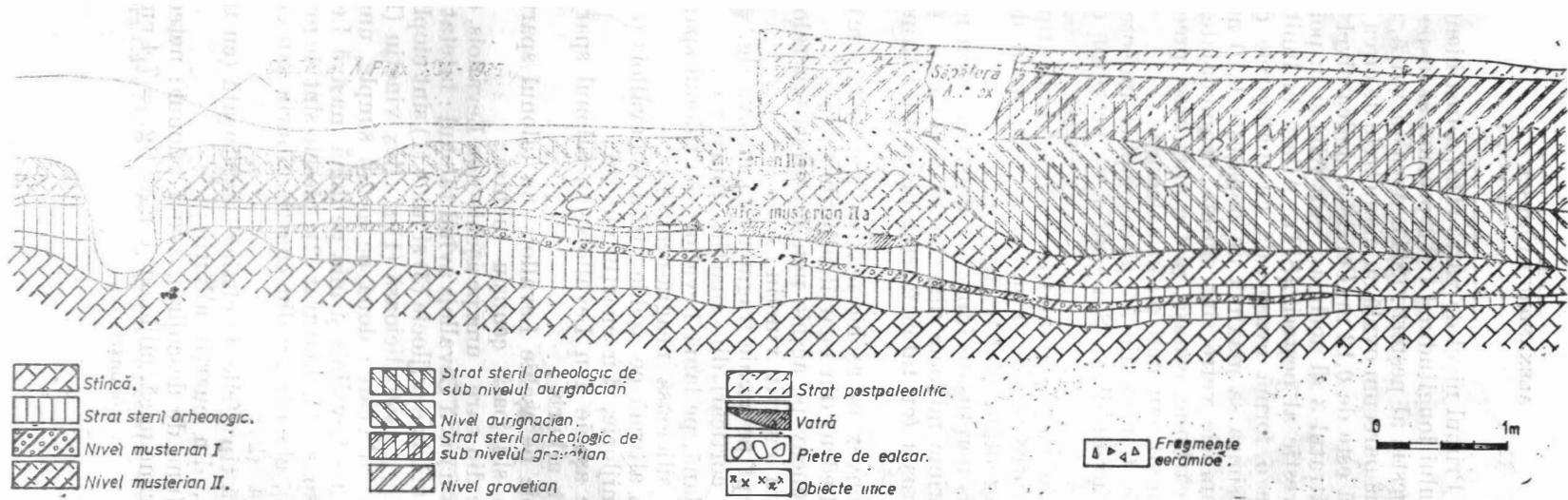

Fig. 2. Profilul peretelui de vest-nord-vest al S. I. (longitudinal).

Vetrele de foc. Primul nivel de vatră (IIa) a fost identificat în pătratele 3 și 4 ale șanțului longitudinal (SI), precum și în porțiunea dinspre peretele vest-nord-vestic al peșterii. (SII). Această vatră, situată la baza stratului, are o formă oarecum ovală cu diametrele de circa $1,75 \times 1,05$ m; grosimea sa maximă este de 0,13 m. Cel de-al doilea nivel de vatră (II b) s-a descoperit în pătratul 3 al aceluiași șanț (SI) și în porțiunea dinspre peretele vest-nord-vestic al peșterii (SII). Aflată la limita superioară a stratului, vatra are o formă cvasiovală cu diametrele de aproximativ $1,40 \times 0,97$ m; grosimea sa maximă nu depășește 0,10 m. Este necesar să menționăm că ambele vetre sînt simple, neamenajate, ele conținînd bucăți mărunte de cărbune, cenușă, pietre mici arse, precum și oase, de obicei, sparte mai mult sau mai puțin calcinate.

Inventarul litic. Constă din 35 piese cioplite îndeosebi din cuarțit, gresie silicioasă și chiar din silex. S-a găsit și un percutor din gresie nisipoasă.

Avînd în vedere că din punct de vedere tehnico-tipologic nu s-au observat deosebiri între piesele primului și celui de-al doilea nivel, ne îngăduim să le prezentăm global (fig. 3).

- a) 3 așchii Levallois neretușate (din care două cu talon neted și una cu talon spart) de mărime mijlocie din cuarțit alburii;
- b) vîrf Levallois retușat (cu talon fațetat plan), de mărime mijlocie din cuarțit vinețiu;
- c) racloar simplu convex pe așchie masivă (lg. = 6,3 cm), tip „felie de citrică” (cu talon diedru) din cuarțit alburii;
- d) racloar simplu concav pe așchie non Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie, din cuarțit vinețiu;
- e) racloar dublu drept pe așchie fragmentară masivă (lg. = 7,5 cm), non Levallois (cu talon cortical) din cuarțit alburii;
- f) racloar pe fața plană, pe lamă Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie din gresie silicioasă neagră-cenușie;
- g) racloar cu retușă alternă pe așchie vîrfuită Levallois (cu talonul cortical), de mărime mijlocie, din cuarțit vinețiu;
- h) gratoar atipic pe așchie non Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie, din cuarțit alburii;
- i) străpungător atipic pe așchie Levallois (cu talonul spart), de mărime mijlocie, din gresie silicioasă cenușiu închisă;
- j) 4 piese cu *encoche* din care : una pe așchie non Levallois, două pe așchii Levallois și una pe lamă non Levallois avînd talonul : fațetat (1), neted (1), spart (2); piesele de mărime mijlocie (3) și mică (1) sînt cioplite din cuarțit alburii și cenușiu (2), gresie silicioasă (1) și silex vinețiu (1);
- k) 5 piese denticulate din care : două pe așchii simple, una pe vîrf non Levallois, una pe așchie Levallois și una pe lamă masivă Levallois, avînd talonul : diedru (2), spart (1), înlăturat (2); piesele sînt de mărime mijlocie (4) și macrolitică (1), cioplite fie din cuarțit alburii sau cenușiu (3), fie din gresie silicioasă (2);
- l) așchie fragmentară tip „felie de citrică” neretușată (cu talonul neted), de mărime mijlocie, din cuarțit alburii;
- m) 5 așchii simple (una de descojire), avînd talonul : neted (1), cortical (1), spart (3), de mărime mică, mijlocie și mare (lg. = 7,4 cm), din cuarțit alburii;

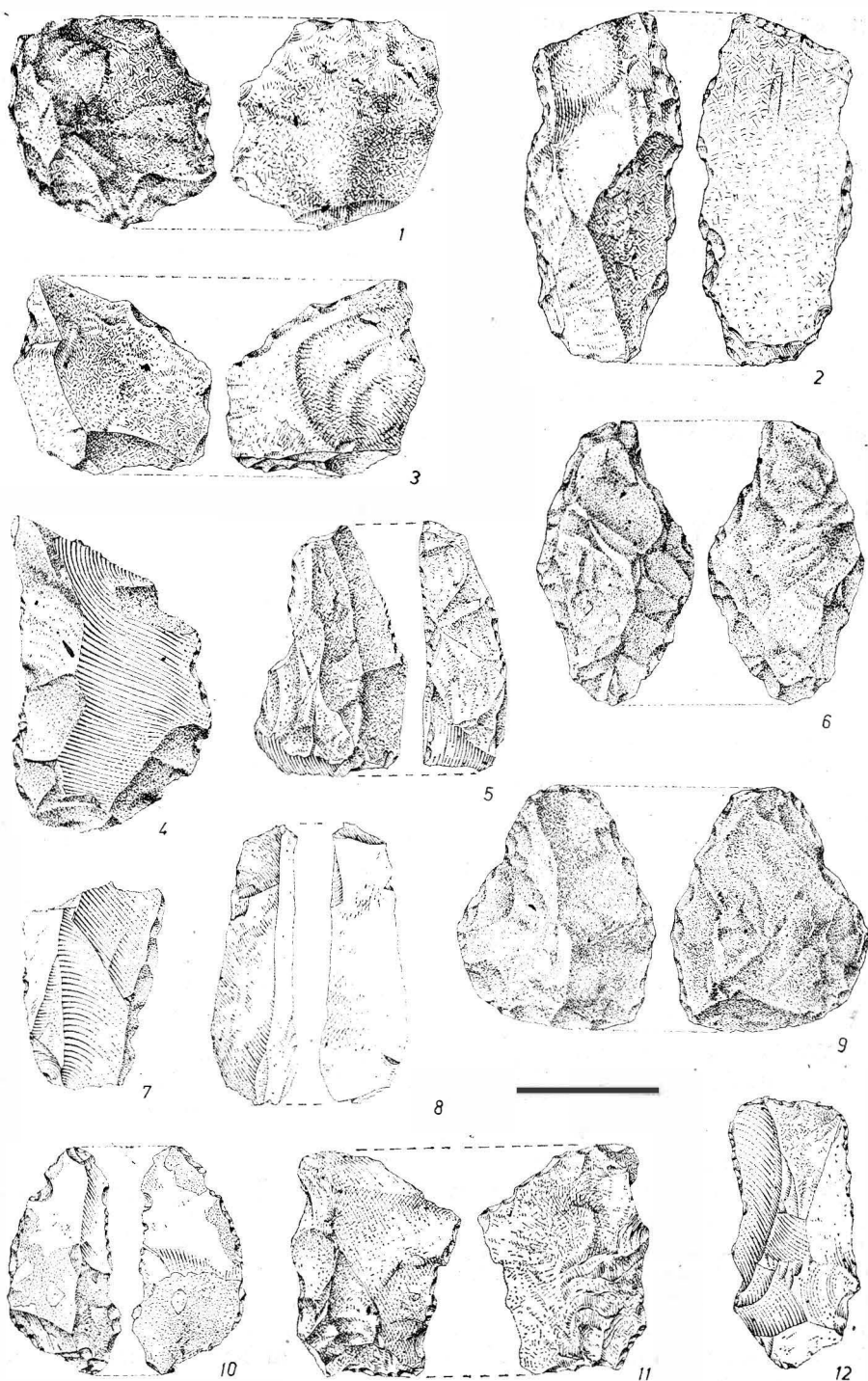

Fig. 3. Peștera Gura Cheii-Rîșnov : 1—12 piese de cuarțit, gresie silicioasă și silex aparținând musterianului.

- n) 5 spărturi (una de descojire) din cuarțit alburiu sau vinețiu;
- o) nucleu fragmentar (lg. = 6,1 cm) din cuarțit alburiu;
- p) 2 bulgări spărți (cu cortex) din cuarțit și gresie silicioasă, având lg. de 6,7 și respectiv 7,8 cm.

Deși materialul litic prezentat este relativ sărac, totuși tipurile de unelte sînt destul de variate. Predomină racloarele, piesele denticulate și cele cu *encoche*. Cu totul rar apare virful Levallois, gratoarul și străpungătorul atipic. Din cele expuse mai sus, se poate deduce că acest inventar litic este caracteristic, atît din punct de vedere tehnico-tipologic cît și al materiei prime, musterianului din peșterile carpatiche.

Nivelul III. S-a arătat mai înainte că acest nivel este destul de subțire, el oferind doar 49 piese litice (din care numai șase unelte) și unele resturi faunistice. Ca tipuri întîlnim (fig. 4/1—5):

- a) gratoar simplu atipic pe lamă parțial cu cortex;
- b) gratoar carenat pe așchie masivă;
- c) lamă cu retușe continue pe o latură;
- d) 2 lame cu retușe continue pe ambele laturi lungi;
- e) lamă cu *encoche*;

Piesele netransformate în unelte cuprind:

- f) 2 lame cu retușe fine de folosire;
- g) 18 lame simple din care 2 întregi și 16 fragm.;
- h) 2 așchii cu retușe fine de folosire;
- i) 5 așchii simple fragm.;
- j) 15 spărturi;
- k) nucleu inform epuizat.

Ca dimensiuni aproape întregul inventar litic este de mărime mijlocie (lg. cuprinsă între 4—7 cm) excepție făcînd doar două piese ce depășesc 7 cm lg. În ceea ce privește materia primă în care au fost cioplite aceste obiecte se poate spune că circa 60% din ele sînt din gresie silicioasă, iar restul din silex (de diferite nuanțe: vinețiu, maroniu etc.); o singură piesă de silex a stat sub influența focului.

Cu toată puținătatea uneltelor, totuși ne perțim să atribuim acest material litic aurignacianului mijlociu, el prezentînd similitudini tehnico-tipologice cu cel descoperit în nivelul II din Peștera Mare zisă și a Lilieților (din satul Peștera, com. Moiceiu), aflată la circa 20 km vest de peștera Gura Cheii-Rîșnov.

Nivelul IV. Mai gros decît precedentul, acest nivel a oferit mai multe resturi faunistice și obiecte litice. S-au găsit și rare fragmente mărunde de cărbune. Inventarul litic constă din 56 piese din care numai 22 sînt unelte. Ca tipuri se dîting (fig. 4/6—26):

- a) gratoar simplu pe virf de lamă fragm.;
- b) 3 gratoare pe lamă și așchie retușată din care două cu cîte o *encoche* largă pe una din laturile lungi;
- c) gratoar unguiform pe așchie;
- d) străpungător pe lamelă fragm.;
- e) burin pe trunchiere dreaptă retușată pe așchie;
- f) burin pe trunchiere convexă retușată pe lamelă;
- g) 3 *microgravette* (două cu virful spart și unul cu baza trunchiată oblic și retușată fin);

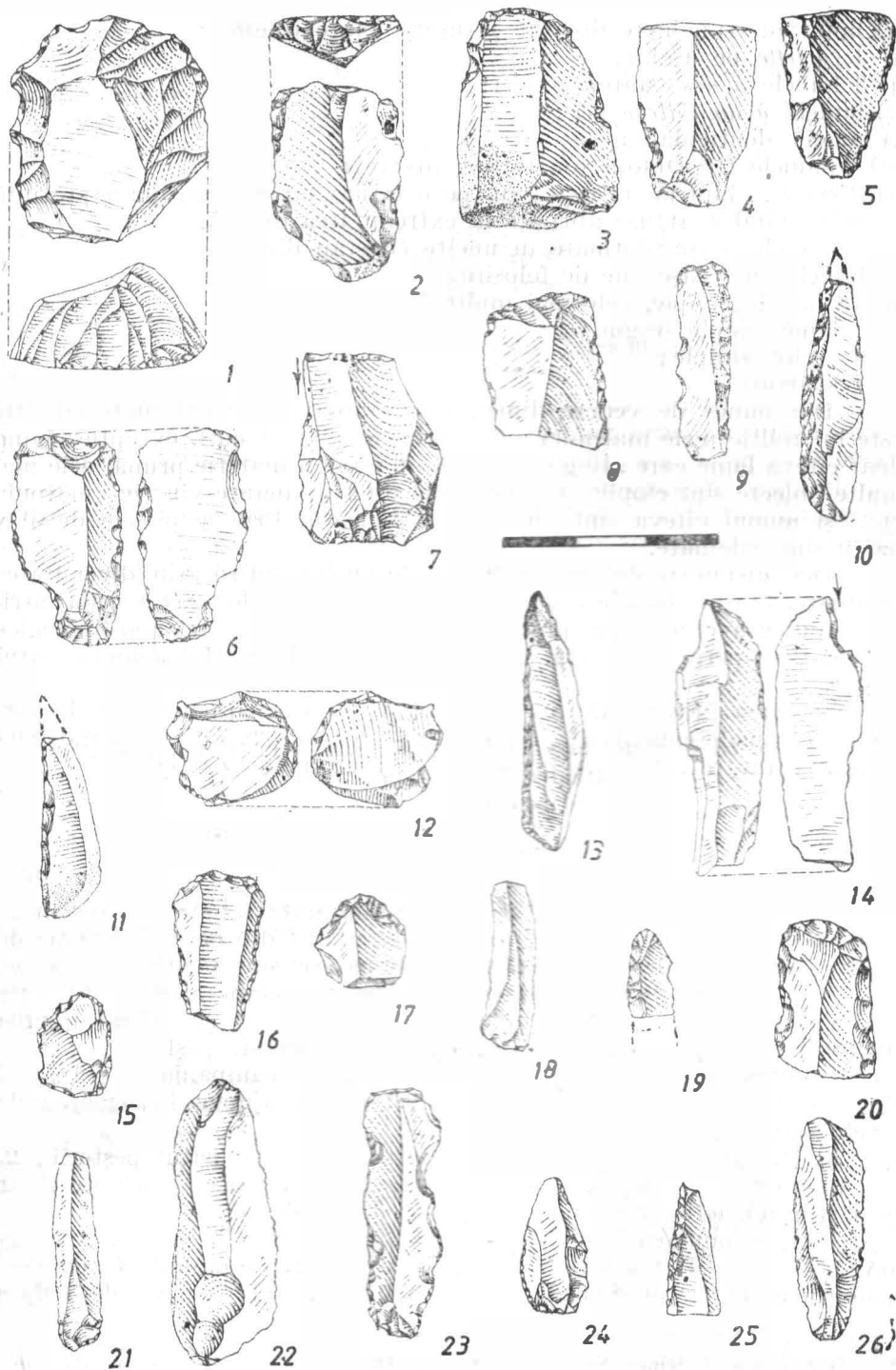

Fig. 4. Peștera Gura Cheii-Rișnov : 1—5 piese de silix aurignaciene ; 6—26 piese de silix gravetiene.

- h) lamă cu trunchiere dreaptă retușată (stare fragm.);
- i) 2 *raclette* pe așchii;
- j) 3 lamele *à dos* (stare fragm.);
- k) lamelă *à dos bitronçnée*;
- l) lamelă denticulată;
- m) 2 lamele tip Dufour (cu retușe directe);
- n) *diversă*: lamelă retușată fin pe o latură, iar pe cea opusă prezintă *encoche* avînd și retușe abrupte la extremitatea distală.

Piesele netransformate în unelte constau din:

- o) lamelă cu retușe fine de folosire;
- p) 18 lamele simple, cele mai multe fragm.;
- r) 2 lame simple fragm.;
- s) 9 așchii simple;
- ș) 4 spărturi.

Din punct de vedere dimensional aproape întregul material litic este microlitic (cele mai mici avînd o lg. de circa 1 cm), excepție făcînd doar cîteva lame care ating o lg. de 5—6 cm. Ca materie primă, cele mai multe obiecte sînt cioplite din silex (de diferite nuanțe vinețiu, maroniu etc.) și numai cîteva sînt din gresie silicioasă. Printre piesele de silex patru sînt calcinate.

Deși dispunem de un număr mic de unelte, totuși prin diversitatea (gratoare, burine, lamele *à dos* etc.) și dimensiunile lor, acest utilaj atribuit unui gravetian tipic prezintă strînse similitudini tehnico-tipologice cu cel descoperit în nivelul III din Peștera Mare (Liliecilor) — satul Peștera.

Locuirea gravetiană din peștera Gura Cheii-Rîșnov este importantă și prin descoperirea a două obiecte de podoabă, dinți cu rădăcina perforată, dintre care un canin de vulpe și un incisiv de cerb.

RESTURILE FAUNISTICE

Deși peștera este destul de mică și suprafața săpată este restrînsă, totuși resturile de faună fosilă, care constau atît din oase și dentiție de macro și micromamifere, cît și din oase de pasăre, sînt relativ numeroase.

Vom începe cu prezentarea mamiferelor a căror asociere nu este prea variată, ele jucînd un rol important în hrana și îmbrăcămintea micilor grupuri de vînători care au sălășluit în această peșteră.

Studiînd resturile de faună, descoperite în campania de săpături din anul 1959, paleontologul Alexandra Bolomey ajunge la următoarele concluzii¹⁰:

a. În depunerile: 1 (care se așterne direct pe patul peșterii), 2, 3 și 4 s-au găsit resturi de *Ursus spelaeus* Ros. Autoarea vorbește chiar de părțile scheletice a circa 3—4 indivizi de urs de peșteră.

b. În depunerea 5 în care s-au descoperit resturile de locuire aparținînd stratului II musterian s-au găsit și numeroase oase de *Ursus spelaeus* (în proporție de 85,64% — 4 — 6 indivizi) și cîteva piese de *Vulpes*

¹⁰ Alexandra Bolomey, *Materiale*, 2, 1962, p. 119.

AVIFAUNA

Numeroasele resturi de oase de păsări descoperite de noi în nivelurile de locuire au fost determinate de către prof. Eugen Kessler¹². Asociația avifaunistică se grupează astfel:

a) Strat II — musterian:

Pyrhocorax graculus, *Turdus* sp.

b) Nivel III — aurignacian:

Lagopus cf. *lagopus*, *Lagopus* cf. *mutus*, *Pyrhocorax graculus*, *Bombus garrulus*, *Turdus philomelos*.

c) Nivel IV — gravetian:

Pyrhocorax graculus, *Lagopus* cf. *mutus*, *Tringa* cf. *glarcola*, *Crex crex*, *Athene noctua* sau *Otus scops*, *Anas crecca*.

DATE DE RADIOCARBON

Pe baza probelor de cărbune și oase arse sau nearse prelevate cu ocazia cercetărilor din 1983—1985¹³ dispunem în prezent de șase date de C₁₄ care ne-au fost oferite de prestigiosul laborator de la Groningen (Olanda) condus de prof. dr. W. G. Mook de la Centrum Voor isotopen Onderzoek Rijksuniversiteit, căruia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

a) Proba GCRR-4: SI/2-4 —1, 90—2,10 m, conținut: oase fosile prelevate din depunerea 1 (situată direct pe patul de stîncă) sterilă din punct de vedere arheologic: GrN-13010: 44900 \pm ¹⁵⁰⁰₁₅₀₀ BP.

b) Proba GCRR-2: SI/3 —1,52—1,62 m, conținut: oase și cărbune de lemn prelevate din vatra nivelului IIa situată la baza stratului II musterian: GrN-13009: 33300 \pm 900 BP (obținută pe colagen).

c) Proba GCRR-5: SI/4 —1,40—1,60 m, conținut: oase prelevate de la jumătatea stratului II musterian: GrN-13008: 30450 \pm 300 BP.

d) Proba GCRR-1A-1B: SI/3-4 —1,20—1,27 m, conținut: cărbune de lemn și cenușă prelevate din vatra nivelului IIb, situată la limita superioară a stratului II musterian: GrN-11619: 29700 \pm ¹⁷⁰⁰₁₄₀₀ BP.

e) Proba GCRR-6: SI/3-4 —1,20—1,27m, conținut: cărbune de lemn, oase și sol prelevate din vatra nivelului IIb situată la limita superioară a stratului II musterian: GrN-14620: 28900 \pm ²⁴⁰⁰₁₈₀₀ BP.

f) Proba GCRR-7: SI/4-0,35—0,60 m, conținut: oase prelevate din jumătatea inferioară a nivelului IV gravetian: GrN-14621: 22160 \pm 90 BP.

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND CRONOLOGIA LOCUIRILOR PALEOLITICE DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

Pe baza datelor de care dispunem în prezent și în măsura în care ele ne indică vârste exacte, putem afirma că cele mai vechi dovezi certe

¹² Aducem și pe această cale călduroasele noastre mulțumiri prof. Eugen Kessler pentru determinarea avifaunei pe baza materialului cules de noi.

¹³ Al. Păunescu, SCIVA, 35, 1984, 3, p. 237—238; idem, *L'Homme de Néanderthal, I, La Chronologie*, Liège, 1988, p. 76—77.

de locuire aparținând musterianului din zona la care ne referim (sud-estul Transilvaniei) sînt cele atribuite nivelului I musterian din peștera Liliecilor — satul Peștera (com. Moieciu). Acest nivel are vîrsta de 38700 ± 850 BP (GrN — 14618).

Din datele de C_{14} prezentate mai sus reiese limpede că stratul II musterian din peștera Gura Cheii-Rîșnov a evoluat pe o perioadă de circa 3000—4000 ani, mai precis între 33300 ± 900 BP (GrN—13009) și 30450 ± 300 BP (GrN — 13008) sau chiar 28900 ori 29700 BP (cifrele + sau — la acestea din urmă fiind destul de mari, ele variînd între +2400 și —1800 la prima și +1700 și —1400 la a doua). Este foarte posibil ca nivelul II a musterian de la Gura Cheii (deci partea inferioară a stratului II) să fie oarecum contemporan cu locuirea din nivelul I musterian din peștera Valea Coacăzii — satul Peștera (aflată la circa 3,5 km sud-sud-vest de Peștera Liliecilor — sat Peștera). Această din urmă locuire ne-a oferit vîrsta de 34400 ± 500 BP (GrN—16141) obținută pe colagen.

Este interesant de reținut faptul că începuturile sedimentării în peștera Gura Cheii — Rîșnov au avut loc pe la 45000 — 50000 BP, dacă ținem seama de data de $44900 \pm_{1600}^{1800}$ BP (GrN—13010) obținută pe un eşan-tion de oase prelevat de la baza sedimentului peșterii. Omul de Neander-tal nu pusese stăpînire pe mica peșteră din Cheile Rîșnoavei, ea consti-tuind încă bîrlogul unor familii de urși. Mai tîrziu, poate în aceeași vreme sau puțin ulterior datei în care paleantropii locuiesc Peștera Liliecilor din satul Peștera, să fi sosit și în peștera Gura Cheii-Rîșnov primii musterieni. Din cele expuse mai sus reiese că această locuire (ne referim la nivelul I) este de scurtă durată, ea oferind foarte puține resturi de cultură mate-rială.

În ceea ce privește sudul Transilvaniei — avem în vedere îndeosebi sud-estul și sud-sud-vestul acestei provincii, cu precădere teritoriile județelor Brașov și Hunedoara —, datele de radiocarbon de care dispunem pentru ultimele locuiri musteriene din peșterile Gura Cheii-Rîșnov, Bordu Mare — Ohaba Ponor și Nandru-Peștera Spurcată ne îndreptă-țese să afirmăm că ultimii neandertalieni nu dispăruseră aici pe la 29000—30000 BP¹⁴.

Astfel, ținînd seama de relativ numeroasele date de C_{14} cunoscute pînă acum privind unele locuiri musteriene atît din peșteri cit și de pe terase, credem că trecerea de la paleoliticul mijlociu la cel superior s-ar fi putut desfășura pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic între aproxi-mativ 35000 și 30000 BP.

În privința evoluției aurignacianului în zona de sud-est a Transil-vaniei nu ne putem pronunța cu certitudine din două considerente: pri-mul, că cele cîteva locuiri cunoscute pînă acum de la Cremenea — Sîta Buzăului ca și cele din peșterile amintite sînt relativ sărace în resturi de cultură materială (faună, vetre de foc etc.) și al doilea, că aceste locuiri nu dispun la ora actuală de nici o dată de radiocarbon. Totuși, raportî-n-du-ne la regiunea de la est de Carpați, pentru care avem o serie de date

¹⁴ Pentru nivelul musterian IV b din peștera Bordu Mare — Ohaba Ponor se indică vîrsta de 28780 ± 290 BP (GrN—14627), iar pentru nivelul musterian I din Peștera Spurcată — Nandru cea de $30000 \pm_{1500}^{1900}$ BP (Gr N—14622) (cf. Al. Păunescu, *L'Anthropologie*, Paris, 93, 1989, 1, p. 134—136, 140, 143).

de C₁₄, considerăm că sfârșitul acestei culturi s-ar putea situa și aici pe la 24000—23000 BP.

În sfârșit, referitor la ultima cultură a paleoliticului superior din zona în discuție — cea a gravetianului oriental —, putem afirma că ea este oarecum bine atestată atât prin locuiri în peșteri cit și sub aer liber. Este de reținut faptul că ceea ce privește sud-estul Transilvaniei, locuirea atribuită nivelului IV din peștera Gura Cheii-Rîșnov pare a reprezenta — pe baza singurei date de radiocarbon de care dispunem și în măsura în care ea este corectă — cea mai veche locuire gravetiană din zonă. Așa cum am arătat, vîrsta, cel puțin a jumătății inferioare a acestui nivel de locuire, se situează la 22190 ± 90 BP (GrN-14621). Ținînd seama atât de diversitatea tipurilor de unelte cit și de microlitismul pregnant al acestora, am fost tentați să atribuim locuirea nivelului IV unei etape evolute dacă nu chiar tîrzii a gravetianului din regiune. Așa cum am subliniat mai înainte, săracul dar totuși tipicul inventar litic gravetian din peștera Gura Cheii-Rîșnov prezintă strînsă similitudini atât tehnico-tipologic cit și dimensional cu cel descoperit în nivelul III din Peștera Liliecilor — sat Peștera. Pentru această din urmă locuire gravetiană dispunem de o dată pe care înclinăm să o socotim mai corectă decît precedenta, ea indicînd cifra de : 16110 ± 90 BP (GrN—14619).

Cu siguranță viitoarele cercetări în zona discutată vor stabili o mai bună cronologie a diferitelor etape gravetiene de aici.

În ceea ce privește originea gravetianului din sud-estul Transilvaniei sîntem înclinați să credem că el își are sorgintea în zona de la est și sud-est de Carpați. Astfel, s-a putut observa că industriile gravetiene din Moldova — ne referim în special la cele din zona vestică a acestei provincii — sînt aproape identice din punct de vedere tehnico-tipologic și chiar dimensional cu cele descoperite în ultima vreme în așezările din estul și sud-estul Transilvaniei. În acest sens avem în vedere descoperirile de la Cremena — Sita Buzăului, cele discutate din peșterile Gura Cheii-Rîșnov și Liliecilor — sat Peștera, precum și semnalările mai recente cum ar fi cele de la Hodoșa-Sărmaș, pe Mureșul superior. Cormaia-Sîngeorz-Băi, pe Someșul superior etc. Se pare că am avut de-a face cu pătrunderea unor comunități de vînători gravetieni dinspre est și sud-est spre vest, prin cunoscutele pasuri ale Carpaților Orientali și ale celor de Curbură.

Numeroasele așezări gravetiene din estul Moldovei, cum ar fi cele din Bazinul Ceahlăului ca și cele, nu atât de multe dar certe, cunoscute pînă acum prin săpături și cercetări de suprafață din nord-estul Munteniei, par a constitui dovezi în această privință. Este de relevat faptul că diversele comunități gravetiene pendulînd în căutarea vînatului și-au găsit adăpost pentru o perioadă de scurtă sau mai lungă durată în peșterile situate la altitudini ce depășeau 1000 m. Un exemplu în acest sens îl reprezintă descoperirea unei lamele *à dos* lucrată din jasp în peștera nr. 1 zisă și Peștera Mică din Valea Tătarului din Masivul Tătaru — Munții Bucegi, aflată la circa 8—9 km (în linie dreaptă) vest de orașul Bușteni și situată la altitudinea absolută de 1548 m¹⁵.

¹⁵ Petre Samson și C. Rădulescu, Ocrotirea Naturii (Buletinul Comisiei pentru ocrotirea monumentelor naturii), 7, București, 1963, p. 73—83. Într-o altă peșteră situată la 40 m în aval de precedenta (nr. 1), denumită și Peștera Ursului, cercetătorii citați au descoperit în sondajele executate un racloar denticulat dublu-convex pe așchie Levallois din jasp și o piesă cu *encoche* din cuarțit, ambele atribuite tehnico-tipologic unui musterman probabil evoluat.

Cît privește etapa finală, tardivă, a gravetianului din zona la care ne referim, nu excludem posibilitatea ca ea să fi stat la originea tar-denoasianului de aici. Credem că este vorba de un proces identic celui cunoscut în zona de la est de Carpați și despre care am avut ocazia, nu de mult, să ne pronunțăm.

LE PALÉOLITHIQUE DE LA GROTTÉ DE GURA CHEII-RÎȘNOV ET QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA CHRONOLOGIE DES ÉTABLISSEMENTS PALÉOLITHIQUES DU SUD-EST DE LA TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

La première partie de l'étude présente la stratigraphie et le contenu culturel des établissements paléolithiques qui se sont succédé dans la petite grotte de Gura Cheii (nommée aussi „Peștera din Cheile Rîșnoavei”) qui se trouve à environ 8 km E—SE de la ville de Rîșnov (dép. de Brașov), à l'altitude absolue de 750 m.

Les premiers établissements (Ier niveau et la IIe couche avec les deux niveaux de foyers II a et II b) appartiennent au Moustérien. Ils sont suivis par deux autres, un qui appartient à l'Aurignacien moyen (IIIe niveau) et l'autre au Gravettien oriental (IVe niveau). Cet dernier est directement superposé par celui postpaléolithique (V^e couche).

Les restes d'établissement paléolithique comprennent tant d'objets lithiques (au nombre assez réduit) que des restes fauniques macro et micromamifères, oiseaux).

La IIe couche moustérienne comprend de restes de foyers non-aménagés.

Les probes de charbon et ossements prises dans ces établissements ont donné six dates radiocarbone établies par le laboratoire de Groningen.

A cette occasion on a pu préciser que la dernière habitation moustérienne de cette zone est à dater à 29000 — 30000 BP.

Dans la deuxième partie de l'étude, l'auteur fait quelques considérations sur la chronologie des établissements paléolithiques qui se sont suivis au SE de la Transylvanie. On remarque à cette occasion que le Gravettien de cette zone a son origine dans celle de la région est-carpatique.

On a aussi émis l'hypothèse selon laquelle quelques communautés de chasseurs gravettiens y sont pénétré en plusieurs étapes, venus de l'Est et de l'Ouest, en passant par les défilés des Carpathes Orientaux et de Courbure.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Plan de la grotte Gura Cheii-Rîșnov.

Fig. 2. Profil de la paroi O—NO de la S I (longitudinale).

Fig. 3. La grotte Gura Cheii-Rîșnov. 1—12 pièces de quartzite, grès siliceux et silex appartenant au Moustérien.

Fig. 4. La grotte Gura Cheii — Rîșnov. 1—5 pièces de silex aurignaciennes ; 6—26 pièces de silex gravettiennes.

